

Слова да беларускага чытача

Мне, як будучаму беларускаму гісторыку, вельмі пашанцавала. Латышонкі любілі гісторыю і шанавалі традыцыю, прытым гэта была традыцыя нацыянальная, а не народная. Сьпяваць ніхто з Латышонкаў не сьпяваў; нават шкада, бо бацьку не атрымалася прасьпяваць парадачна хоць бы толькі “Мы выйдзем пчыльнымі радамі...”.

Хаця бацька ўсё расказваў мне пра вялікую гісторыю Беларусі, я яму ня верыў. Я прачытаў мноства кніжак, але ў ніводнай нічога падобнага немагчыма было знайсці. Кніжкі, вядома, былі камуністычныя, і ўся гісторыя Беларусі зь іх была выдаленая, таму можна мяне лічыць ахвярай прапаганды. Дадайце да гэтага ўласціваю маладосці ўзбунтаванасць супраць бацькавага аўтарытэту, дык няма дзіва, што калі бацька пачынаў нейкую размову пра нашу слаўную мінуўшчыну, я іранічна яму падтакваў і пачынаў здэкліва чытаць з памяці: “Мой родны кут, як ты мне мілы...”.

Адылі, любоў да гісторыі прывілі мне ў сям’і паспяхова, хаця найбольш я любіў чытаць пра старажытнюю Грэцыю, раньнесярэднявечную Польшчу і заваёву Амэрыкі канкістадорамі. Толькі падчас студыяў у Ягелёнскім унівэрсытэце ў Кракаве я пачаў чытаць пра гісторыю Беларусі. Няшмат гэтага было, але ж хапіла, каб гісторыю Беларусі палюбіць. Тым ня менш, нягледзячы на ёмістыя сховішчы Ягелёнскай бібліятэкі, я нідзе нічога ня мог знайсці ані слова пра беларусаў, якія змагаліся б за Бацькаўшчыну са зброяй у руках. Ну, пра Другую сусьветную я ведаў з бацькавых расказаў, якім я ўжо верыў, але як жа дакладна было з БНР? Так глыбока бацькавыя ведаў не сягалі. Была у нас брашурка на дзьвюх мовах: “Почему не состоялась БНР?”/“Why was BNR never formed?”, але нічога пра БНР там не было. У польскіх кніжках толькі зрэдку недзе прамільгвалі згадкі пра нейкія “белагвардзейскія” атрады генэрала Булак–Балаховіча. Так, замоўчваньне гэта страшэнная зброя...

Толькі на пачатку 80–ых у падпольным распаўсюдзе я натрапіў на апавяданьне Марыяна Брандыса “Каралеўства Беларусі”, у якой першы раз прачытаў добрае слова пра балахоўцаў, ды яшчэ ў сувязі з нейкім загадкавым Каралеўствам Беларусі. Пазьней, у таксама падпольна выдадзенай кніжцы Казімера Падляскага (сапраўднае імя і прозьвішча Багдан Скарадзінскі) “Беларусы — літоўцы — украінцы. Нашы ворагі ці браты?”, я зноў прачытаў пра нейкую таямнічую групу генэрала Булак–Балаховіча. Нарэшце, тадышні (была ўжо дакладна сярэдзіна дэкады) лідар беларускіх студэнтаў у Польшчы, Пятро Багроўскі, сказаў мне, калі мы касілі траву навокал лёнданскай Скарынкі (там было што пачытаць!): “Алег, хлопцам трэба героя. Кажуць, быў такі Булак–Балаховіч...”.

Гэта і быў апошні штуршок. З гэтай пары я заняўся сьпяраша асобай генэрала Булак–Балаховіча, а пасля, разам з тым, як стаў сабе ўсьведамляць, колькі людзей сапраўды ваявала за Беларусь, стала ясна, што напісаньне біяграфіі Генэрала давядзецца адкаласці (усё маю надзею, што калісьці я напішу). Я засяродзіўся на змаганьні за незалежнасьць БНР, стараючыся не ўпусьціць у меру магчымасьцяў нікога і нічога. Такім чынам нарадзілася праца “Беларускія вайсковыя фармаваньні ў 1917—1923 гг.”, якую я абараніў як кандыдацкую дысэртацыю ва Ўнівэрсытэце Мікалая Капэрніка ў Торуні ў 1996 г.

З гэтай пары я практычна не займаўся гэтай тэматыкай, толькі зрэдку і выпадкова вяртаючыся да гісторыі змаганьня за БНР. Адылі, калі цяпер, рыхтуючы беларускае выданьне кніжкі, яшчэ раз прачытаў сваю працу, пераканаўся, як многа ў ёй застаецца

актуальным. На жаль, па вядомай прычыне тэма, якой павінна займацца сама найменш адпаведная катэдра, застаецца надалей полем працы для адзінак. Дзякуючы такім даследчыкам, як Ніна Стужынская¹, Аляксандра Гесь, Уладзімер Ляхоўскі і Уладзімер Міхнюк², нашмат больш мы ведаем пра Слуцкі збройны чын і дзейнасць Сялянскай партыі “Зялёны Дуб”. Іншыя ж франты змаганьня за БНР надалей чакаюць свайго гісторыка.

Не ўваходзіцца два разы ў тую самую ваду. Таму і не дапаўняў я ў колішныя сваёй дысэртацыі амаль нічога; запоўніў толькі пропуск у апісаньні штурму Рэчыцы атрадамі генэрала Булак–Балаховіча. Я напісаў быў, што атака палкоўніка Мацьвеева пад Воўчай Гарой заламалася ў агні адной батарэі палявой артылерыі праціўніка. Сапраўды ж балахоўцы ляглі ўпокатам пад агнём адной цяжкой і дзьвюх палявых батарэяў ды двух бронецягнікоў ворага. Адзначу таксама, што я не зусім дакладна (хаця і не па сваёй віне) перадаў падзеі, зьвязаныя з новым абвясчэньнем Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі 31 ліпеня 1920 г., на што зьвярнуў увагу Аляксей Літвін у рэцэнзіі на маю кніжку³.

Пад вокладкай гэтай кніжкі сабраныя таксама артыкулы, якія я напісаў як да часу выданьня маёй кандыдацкай дысэртацыі, так і нашмат пазьней, аж да апошніх дзён. Яны прысьвечаныя генэралу Станіславу Булак–Балаховічу, ягонаму брату Язэпу, а таксама Аляксандру Прушынскаму (Алесь Гаруну), Герману Шыманюку “Скамароху”, Міколу Дзямідаву і іншым. Падчас працы над гісторыяй змаганьня за БНР вялікай нечаканасьцю і адкрыцьцём стала для мяне тое, колькі беластачан ваявала ў беларускіх вайсковых фармаваньнях, ды яшчэ тое, што якраз беластоцкі батальён Міколы Дзямідава найдаўжэй з усіх беларускіх атрадаў змагаўся з бальшавікамі ў адкрытым полі. Таксама цікавымі былі як архіўныя, так палявыя (рамантыка!) дасьледаваньні беларускай партызаншчыны БНР–аўскага напрамку на Беласточчыне

На жаль, сёньня ўжо відавочна, што некаторыя з найбольш выдатных змагароў (не гаворачы пра шмат менш дзелавых і адважных) за БНР, такія як Канстанцін Езавітаў, Мікола Дзямідаў, Францішак Кушаль ці Герман Шыманюк, сталі ў свой час савецкімі агентамі. Гэта вельмі прыкрая канстатацыя. Праблема супрацоўніцтва беларускіх дзеячоў з савецкімі спэцслужбамі патрабуе шматбаковага і глыбокага вывучэньня. Тым ня менш, відавочна таксама, што не былі яны агентамі ў той час, калі змаганьне за незалежную БНР выглядала яшчэ рэальным. Як піша латвійскі дасьледчык Эрык Екабсонс, “варта браць пад увагу абставіны, у якіх гэтае супрацоўніцтва было пачатае: у К. Езавітава — давер да СССР і Беларускай ССР, характэрны для большай часткі беларускай палітычнай эміграцыі ў 20–я гг. (зь ілюзіямі пра магчымасьць свабоднага разьвіцьця беларускай культуры на радзіме), а ў М. Дзямідава — безвыходнае становішча ў савецкім заключэньні перад пагрозай сьмерці. Аднак зразумела, што летам 1941 г., пры рэзкай зьмене сытуацыі, абодва спынілі супрацоўніцтва і сталі на шлях супрацьстаяньня савецкай уладзе, спадзеючыся з дапамогай і пры пасярэдніцтве нямецкай акупацыйнай улады дасягнуць мэты сваёй шматгадовай дзейнасьці — стварэньня незалежнай беларускай дзяржавы”⁴. Тое самае, што ў першым выпадку, можна сказаць пра Г. Шы-

¹ Стужынская Н. Беларусь мяцежная: з гісторыі ўзброенага антысавецкага супраціву 20–х гадоў XX стагоддзя. Вільня, 2000.

² Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах / Уклад., падрыхтоўка тэкстаў, іл., аўт. заўв., камэнт., паказ. А. Гесь, У. Ляхоўскі, У. Міхнюк. Менск, 2001; выд. другое (дапоўненае) 2006.

³ Літвін А. Łatyszczonok, Oleg. Białoruskie formacje wojskowe 1917—1923. Białystok, 1995. 273 s. // Беларускі гістарычны агляд. 1997. Т. 4. Сп. 1—2 (6—7). С. 277—278.

⁴ Екабсонс Э. Беларусь ў Латвіі ў часы савецкай і нямецка-фашысцкай акупацыі (1940—1945) // Беларускі гістарычны агляд. 2006. Т. 13. Сп. 2 (25). С. 226.

манюка (зьянішчанага гэтай жа савецкай уладай яшчэ перад Другой сусьветнай вайной), а ў другім — пра Ф. Кушала.

Кожны дасьледчык прывыкае да сваіх герояў. У свой час асабліва блізкай асобай стаў для мяне Алесь Гарун, што стала вынікам працяглых пошукаў магілы героя і пабудовы яму помніка, падчас якіх я часта зьвяртаўся да ягоных вершаў. Хочацца ўспомніць тут і айца Уладзіслава Чарняўскага, які адмыслова прыехаў з маім бацькам у Кракаў, каб асьвяціць помнік паэту–змагару. У сваіх афіцэрскіх ботах айцец Уладзіслаў выглядаў узорным капэлянам беларускіх вайсковых фармаваньняў. Загадаў проста зь цягніка весьці сябе на Ракавіцкія могілкі, дзе спачывае Алесь. Асьвяціў помнік і гэтаксама рашуча загадаў весьці сябе на цягнік назад.

Аддаючы ў рукі беларускага чытача плён дваццацігадовай працы, застаюся з надзеяй, што нашая гісторыя будзе ўжо непарыўнай, а героі маіх дасьледаваньняў прычкакаюць нарэшце сваіх помнікаў.

Рыга–Беласток, канец ліпеня 2008 г.

***

Кожнаму аўтару прыемна, калі ягоная кніжка знаходзіць чытача. Што ў маіх “Жаўнераў БНР” чытач ёсьць, я пераканаўся падчас шматлікіх аўтарскіх сустрэч падчас прэзэнтацыі іх першага выданьня па ўсёй Беларусі. Ды й увесь наклад кніжкі ўжо разышоўся. Мой выдавец Валер Булгакаў, зь якім мы адрулілі тысячы кілямэтраў з кніжкамі ў багажніку і на заднім сядзеньні ягонай надзейнай машыны маркі “Рэно”, палічыў дзеля таго патрэбным зрабіць другое выданьне. Я ж са свайго боку ўважліва перагледзеў першае і выправіў некаторыя памылкі і недарэчнасьці, якія ў ім прысутнічалі. Да таго ж праца над “Жаўнерамі БНР” наоў абудзіла маю цікавасьць да гісторыі беларускай вайскавай справы, у выніку чаго напісаліся новыя артыкулы, якія я цяпер уключыў у кніжку. Таксама за гэты час рознымі дасьледчыкамі было выяўлена шмат новых здымкаў, якія ўзбагацілі гэтае выданьне.

Хачу тут яшчэ падзякаваць беларусу з Эстоніі Юрасю Юркевічу, які дзяліўся са мной вынікамі сваіх дасьледаваньняў дзейнасьці генэрала С. Булак–Балаховіча. Асобныя словы падзякі належача рэдактару абодвух выданьняў Алесю Пашкевічу.

Беласток, восень 2010 г.